

ХРВАЋАНИ ОД 1945. ДО 1958. ГОДИНЕ

Анстракт: Аутор је у раду акценат ставио на неке од најзначајнијих догађаја и процеса у Хрваћанима и околини у току друге половине 40-их и током 50-их година XX века. Постављена временска одредница обележена је последицама Другог светског рата, процесом успостављања нове власти, миграционим кретањима и административно-територијалним изменама у уређењу Хрваћана и околине. У наведеном периоду Хрваћанима је одузет, па након неколико година враћен статус општине (1952. године), затим је обновљена општина територијално проширена (1955), а потом поново укинута 1958. године. Овим чином је јединствен микропростор Хрваћана и околине подељен између две политичке општине и тиме нарушен историјски континуитет у територијалној организацији Хрваћана и околине. Од тада статус Хрваћана је са мањим изменама идентичан данашњем, као административне јединице у саставу Општине Прњавор.

Кључне речи: Општина Хрваћани, Срез Бањалука, Срез Прњавор, 1945–1958, БиХ, Југославија.

Хрваћани у непосредном послератном периоду

Други светски рат је на микропростору Хрваћана оставио значајне последице. Људске жртве и материјална штета били су највидљивији део.¹ По различитим основама, неколико десетина становника некадашње Општине Хрваћани изгубило је животе за време Другог светског рата. Поред колективног страдања становника Хрваћана у децембру 1941. године, било је и појединачних страдања лица која су била припадници различитих војних формација и цивилних жртава.² Процес успостављања нове власти, чији носилац је била КПЈ, на овом микропростору, који је у периоду од 1941. до 1945. био наклоње-

¹ О дешавањима у Хрваћанима и околини у Другом светском рату на простору Краљевине Југославије у: Остоја Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, број 10 (2018), 249–282

² О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 259–264

нији и под контролом монархистичких снага, вишеструко је обележен. Текао је доста споро, уз отпор и низ потешкоћа. Међу првим стварима са којима се требало суочити нова власт било је питање односа према заосталим супротстављеним војним формацијама из рата на терену Прњаворског котара/среза, а тиме и хрваћанског краја. На простору Хрваћана и околине првенствено се радило о обрачуну са преосталим монархистичким снагама или самосталним појединцима које су комунистичке власти означиле као "четничке". У међусобном обрачуну било је страдалих на обе стране. На мети монархистичких снага били су партијски функционери и омладински активисти Рајко Копреновић и Кристина Манојловић. Комунистичке снаге су након вишемесечне потраге ликвидирале Вукана Радујковића, који је за време рата често самостално иступао, а послератна историографија га означила као "четника".³ Друга ствар била је неопходност проналаска "поверљивих" људи који би били укључени у органе нове власти. Пред регионалне партијске органе поставило се питање промене чак и појединих личности које су биле уз партизански покрет. Одлучено је да се недовољно поверљиви људи замене оним који су "одани револуцији".⁴ О примерима субјективног односа нових власти према локалном становништву, а у зависности од тога да ли су у рату подржавали партизански покрет или монархисте, сведоче *ex silentio* комунистички функционери какав је био Љубо Јанковић. Са друге стране, највећи део терета приликом откупа падао је на крајеве који су у периоду од 1941. до 1945. били наклоњенији присталицама династије Карађорђевић. Тим просторима припадао је прњаворски крај, а у оквиру њега и Хрваћани са непосредном околином. Одржавање новембарских избора за Уставотворну скупштину протекло је на локалном нивоу уз низ притисака на оне за које се проценило да би могли бити одани монархистичкој страни.⁵

Сукоб Југославије са ментором и идеолошким узором (СССР-ом) означио је идеолошку радикализацију државе. Процес је идентификован кроз прогон присталица ИБ-а, интензивирање политике откупа и процеса колективизације на селу. Локално становништво је политику "откупа" упамтило и регистровало у меморији као узимање "вишка". Било је случајева присилног узимања од сељака пољопривредних производа и примера малверзације. На простору језгра некадашње Општине Хрваћани успостављено је неколико сељачких радних задруга. У Хрваћанима је формирана СРЗ "Раде Кондић", у Насеобини Хрваћани СРЗ "Пчела", а у Просјеку СРЗ "Станко Лекић". Део земљишта је 1946. одузет од Црквене општине Друговићи, чији парох је од 1934. био Ђорђе

³ *Laktaši u narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji 1941–1945*, Laktaši 1981. 366, 374, 378; О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 272, 273

⁴ Лј. Јанковић, *Хроника*, 263, 277; О. Раилић, *Извор за локалну историју околине Прњавора – "Хроника" Љубе Јанковића – неки аспекти*, 378

⁵ Лј. Јанковић, *Хроника*, 254, 255; О. Раилић, *Извор за локалну историју околине Прњавора – "Хроника" Љубе Јанковића – неки аспекти*, 378

Радић.⁶ Судији за прекршаје Општине Хрваћани из Поточанске парохије приведен је М. Самац због одржавања седнице овог црквеног одбора. Поред низа препрека, верски живот православних Срба у околини Хрваћана се ипак одвијао. О томе сведочи посета епископа бањалучког др Василија (Костића) и богослужење у Друговићима на храмовну славу Рождество Пресвете Богородице – Малу Госпојину 8/21. септембра 1958. године.⁷

По завршетку ратних збивања све уочљивије су биле демографске и промене етничке и верске структуре становништва – неотклањање последица преласка православних Украјинаца за време НДХ у унију, њихово иселјавање у друге крајеве Југославије и иностранство, те одселавање Пољака у матичну државу. Део миграционих процеса у околини Хрваћана било је досељавање Каравлаха на имања Пољака у Деветину.⁸ Процес припреме репатријације Пољака из Југославије започео је средином 1945, а формализован је почетком 1946. године.⁹ Први транспорт Пољака из БиХ у Пољску кренуо је 28. марта 1946. са железничке станице у Босанском Броду.¹⁰ Највећи број Пољака на овим просторима живео је у околини Прњавора – Нови Мартинац, Јадовица – као и у непосредној близини Хрваћана, у селу Гумјера. Пољаци су живели и у делу Деветине, а неколико пољских породица било је настањено у Хрваћанима те деловима Друговића, Просјека и Кољана. Њихово иселјавање пратио је низ догађаја. Био је прописан број стоке, друге покретне имовине и новца који су могли понети са собом. Пред цивилним властима Пољаци су оптуживани да пре одласка уништавају винограде и воћњаке, скидају грађу и цреп са својих кућа и продају. У нерешеном процесу преузимања власти од стране политичких представника КПЈ на локалном нивоу појављивали су се појединци који су нападали пољске породице и одузимали им имовину и храну, као што је био случај у Деветини. Групе Пољака из Деветине и Гумјере окупљале су се у некадашњем котарском/среском седишту у Прњавору.¹¹ Пољаци из прњаворског

⁶ Dragoslav Drago Jovanović, *Drugovići, sjećanja i kazivanja*, Laktaši 2011, 112; Milan Vida Matijašević, *Sjećanja. Porođična kuća Milana i Savke Matijašević*, Hrvaćani 2015, 21, 24; Драган Шућур, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1945–1958*, Бањалука 2016, 100, 333; Ратко Радујковић, протојереј-ставрофор, *Моја сјећања и послушања*, Бањалука 2017, 13

⁷ Д. Шућур, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1945–1958*, 296, 480

⁸ О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 271, 273, 274

⁹ Конгрес Пољака у Југославији одржан је 1. јула 1945. године, а "*Protokol o preseljenju Poljaka iz Jugoslavije*" потисан је 2. јануара 1946. Претходно је у новембру 1945. тим пољске пресељеничке мисије упућен у Југославију. Њено седиште је било у Прњавору, па у Београду. Од ње и југословенске делегације формирана је Мјешовита комисија. Лј. Јанковић, *Hronika*, 278; Tomasz Jacek Lis, *Iz Bosni u Poljsku, prikaz izvornih dokumenta na temu reemigracije Poljaka iz Bosne i Hercegovine nakon II svjetskog rata*, Boleslawiec 2016, 83, 85–87; Franciszek Kwaśniak, Ante Orlovac, *Dzije Polakow W Bośni 1895–1946*, Legnica 2013, 59–69; О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 274

¹⁰ Т. Lis, *Iz Bosni u Poljsku*, 104; О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 274

¹¹ Т. Lis, *Iz Bosni u Poljsku*, 119, 122, 156–157, 160, 183; F. Kwaśniak, A. Orlovac, *Dzije Polakow W Bośni 1895–1946*, 45–47, 59–64, 64–69, 122–124, 124–127, 127–128; О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 274

краја исељавали су се преко железничких станица у Босанском Броду или Окучанима. Према сачуваним подацима, Пољаци из Гумјере су отишли у Пољску у XV и XVI транспорту 31. маја и 1. јуна 1946. Пољско становништво из прњаворског краја највећим делом је населило места у Доњој Шлезији, у околини Болеславјеца. Тамо су се одселили чланови породица Пирог, Фалтин, Калита, Мажњак, Квашњијак, Посадовски и други Пољаци из околине Хрваћана.¹² Имовина која је припадала Пољацима, а налазила се у Хрваћанима и околини, доживела је различиту судбину. Село Гумјера је временом у потпуности опустјело, а материјал са пољске цркве употребљен је за градњу друштвеног објекта у суседном селу. Нека пољска имања су по врло повољним условима купили од њихових власника комшије Срби. Део имовине проглашен је "општом народном имовином". Од тога су одређена имања додељена врло сиромашним породицама, а већи део земљишта је у касније додељиван различитим привредним субјектима. Власништво над земљиштем у Гумјери имали су у различитим временским периодима ПД "Мотајица", ЗЗ "Кришковци", па Инцел – Индустијске плантаже АД. Неколико српских породица из Кришковаца су се, уз одобрење власти, уселиле у поједине куће Пољака у делу Гумјере. Део тих породица се након неколико година вратио у матично село, док је њих неколико наставило да живи у Гумјери. У делу села Деветине, где су живели Пољаци, по њиховом одласку насељени су Каравласи из околине Високог. Локална историографија је констатовала да су се они доселили 15. августа 1946. Ако се овај податак о досељавању породица Јовановић, Маринковић, Ђорђевић, Петровић и других узме као тачан, то подразумева да су се Пољаци из дела Деветине готово у потпуности иселили до средине августа 1946. у Пољску. Забележени су поједини случајеви одбијања локалних Срба да се уселе на пољска имања.¹³

Протосинђелу Василију (Стриљечку) нове власти су забраниле повратак у парохију православних Украјинаца у Насеобини Хрваћани, а комплекс је временом девастиран. Иницијативу за његов повратак упутила је група православних Украјинаца Насеобине Хрваћани, предвођена Максимом Корпаком, једним од најмоћнијих и најугледних. Међутим, одговор Нектарија (Круља), администратора Епископије бањалучке, био је негативан.¹⁴ Доласком на трон бањалуч-

¹² Т. Lis, *Iz Bosni u Poljsku*, 186; F. Kwaśniak, A. Orlovac, *Dzije Polakow W Bośni 1895–1946*, 156, 157, 158

¹³ Ж. Вујић, *Лакташка жупа*, 78, 79, 81, 83, 85

¹⁴ То се види из одговора упућеног Максиму Корпаку и другима од стране администратора Епископије бањалучке Нектарија, епархијског архијереја зворничко-тузланског. Поред тога, протосинђел Василије (Стриљчек) одржавао је везе са православним Украјинцима. Успео је чак и да посети бивше парохијане на Аранђеловдан (8/21. новембра) 1946. Петар Вида Матијашевић, *Хрваћани, Завичај Матијашевића*, Бањалука 2006, 24; Љубиша Прерадовић, Милијана Окиљ, Мирослав Малиновић, Гордана Прерадовић, *Вјерски објекти националних мањина у Републици Српској*, Бањалука 2017, 183, 184, 185; Платон (Јовић), *Протосинђел Василије Стриљчек*, Гла-

ких епископа др Василија (Костића), протосинђел Василије се вратио у Епархију бањалучку 1948. године, али не и у предратну парохију. Налазио се у манастиру Гомионици, где је са групом украјинских монахиња покренуо обнову манастира. Међутим, највећи део овог периода протосинђел Василије је провео по затворима. Повремено је, ипак, уз посебно одобрење државних власти, могао долазити међу православне Украјинце у Насеобини Хрваћани и служити у Покровском храму.¹⁵ Епископ Варнава (Настих) је такође био интерниран у манастиру Гомионици. Животни путеви викарног епископа и протосинђела обележени су страдањем и прогонима. Почетком децембра 1958. протосинђел Василије (Стриљчек) преминуо је у бањалучкој болници.¹⁶ У вези са протосинђеловом смрћу и сахрањом у Покровском храму у Насеобини Хрваћани, аутору је у јуну 2019. сведочио Милан Матијашевић (1930) из Хрваћана. Према његовом сведочанству, по тело протосинђела Василија (Стриљчека) отишла су двојица Украјинаца из Насеобине Хрваћани. Радило се о Петру Магаљасу и Фетку Бабију, који су ишли коњским запрегама. Матијашевић је исте срео по њиховом одласку у правцу Бањалуке, на месту где је некад била жандармеријска станица (данас кућа породице Балабан) у Хрваћанима. Матијашевић није присуствовао сахрањени. Међутим, наводи да је "поп Стриљчек" сахрањен у Покровском храму, на готово истом месту у тадашњем храму где је данас сахрањен након преноса у нови комплекс храма, тј. са десне стране испред олтара.¹⁷

У постављеним хронолошким границама у наслову започео је процес иселавања Украјинаца из прњаворског краја. Овај процес је евидентан за Хрваћане и околину. Обухватио је Украјинце без обзира на верску опредељеност (православне и гркокатолике). Украјинци из Насеобине Хрваћана и Деветине одсељавали су се првенствено у Војводину и Славонију. У току 60-их, 70-их и 80-их година XX века процес иселавања је настављен. Добио је на интензите-

сник Удружења архивских радника Републике Српске број 10 (2018), 218–228; 224; О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 273–274

¹⁵ Платон (Јовић), *Протосинђел Василије Стриљчек*, 225; О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 273–274; Платон (Јовић), *Кратко житије и изабране поуке преподобноисповједника Василија Стриљчека хрваћанског и гомионичког*, Бањалука 2019, 5, 9, 17, 18

¹⁶ Платон (Јовић), *Протосинђел Василије Стриљчек*, 225; Ibidem, *Кратко житије и изабране поуке преподобноисповједника Василија Стриљчека хрваћанског и гомионичког*, 21

¹⁷ Протосинђел Василије је сахрањен у Покровском храму, који је градио. Међутим, из више разлога комплекс је временом девастиран, те је порушен, а кад је изграђен нови комплекс храма, осамдестих година прошлог века, његово тело је пренесено у тај храм. Данашњи комплекс храма оријентисан је у правцу запад–исток, док је претходни био оријентисан у правцу југ–север и почињао је од северне стране данашњег Покровског храма. Милан Матијашевић је присуствовао ексхумацији протосинђелових посмртних остатака и тврди да нису могли да одједном изваде ковчег, већ су вадиле део по део, тј. кост по кост. Према његовом сведочанству, том чину је присуствовао и епископ бањалучки Јефрем (Милутиновић). *Сведочанство Милана Матијашевића (1930) из Хрваћана аутору јун 2019. године*; П. (Јовић), *Кратко житије и изабране поуке преподобноисповједника Василија Стриљчека хрваћанског и гомионичког*, 20, 21, 42

ту, а проширен је и број места у која су се исељавали. Поред Војводине и Славоније, Украјинци из околине Хрваћана одсељавали су се у Аустралију и Канаду. Мотиви селидбе су били различити, али су преовладавали економски разлози. Највећим делом као последица њихове емиграције, у данашње време у околини Хрваћана појединих украјинских презимена више нема или их има у врло малом броју, као што су Воробец, Головатиј, Гођур, Деберни, Лаврив, Мохач, Холовчук, Костјук, Кутни, Нахирни(ј), Федоран, Рупа, Сапун, Сенчук, Холовати и других.¹⁸ Верски живот Украјинаца који су били гркокатолици у околини Хрваћана у послератном периоду није протекао без турбуленција. Гркокатолички свештеник из Деветине Михајло М(Н)икола Каменецки(ј) ухапшен је почетком јула 1950. под оптужбама да је противник нове власти и њихове политике откупа и колективизације на селу и присталица ИБ-а. Потом су га оптужили да је за време Другог светског рата сарађивао са Немцима, усташама и четницима и да је водио кампању против НОП-а.¹⁹ Након једанаест месеци притвора и суђења Каменецки је ослобођен. После је отишао из Југославије.²⁰ За време његовог одсуства замењивао га је Стефан Матус, гркокатолички свештеник из Насеобине Лишња. Након одласка М. Каменецког, нови гркокатолички свештеник у Парохији Деветина постао је Питро Бабиј.²¹

Посебан траг у прњаворском крају оставиле су административно-територијалне промене у уређењу југословенске републике БиХ од 1945. до 1958. Низ епизода територијалног преуређења у БиХ у периоду од 1945. до 1958. се на простору Хрваћана и у непосредном окружењу могу означити као својеврсни експерименти или лутања.²² Исте су започеле већ 1945. године.²³ Оне су означиле крај предратне Општине Хрваћани. Њена некадашња територија је подељена између Прњаворског и новоформираних срезова са седиштима у Лакташима и Српцу. Језгро предратне општине, са Хрваћанима и Насеобином Хрваћани, као и Друговићи са Деветином и Кољанима, припали су Лакташком срезу и чинили два мјесна народна одбора.²⁴ Укидањем Лакташког среза 1947. године, Хрваћани са непосредном околином поново су припојени Прњаворском срезу.²⁵ На Хрваћане и околину нису битније утицала даљња администра-

¹⁸ Ж. Вујић, *Лакташка жупа*, 85; Pavlo Holovčuk, *Sjećanja na život Ukrajinaca u Bosni i Hrvatskoj*, Novska 2018, 68.139, 148.

¹⁹ Р. Holovčuk, *Sjećanja na život Ukrajinaca u Bosni i Hrvatskoj*, 292–293, 295.

²⁰ Ibidem, 295, 297, 300, 296–358.

²¹ Архива гркокатоличке парохије Украјинаца у Деветини

²² О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 274

²³ *Закон о територијалној подјели Федералне Босне и Херцеговине на округе, срезове и подручја мјесних народних одбора*, Службени лист Федералне Босне и Херцеговине, број 11

²⁴ *Уредба о одређивању подручја народних одбора и установљењу сједишта мјесних народних одбора*, Службени лист Федералне Босне и Херцеговине, број 13/1945; Р. Радуквић, *Моја сјећања и послушања*, 18

²⁵ *Закон о административно-територијалној подјели Народне Републике Босне и Херцеговине на округе*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, 2/1947; *Закон о административно-терито-*

тивно-територијална преуређења БиХ све до 1952. Законом из те године Хрваћанима је враћен статус општине. Поред градске општине у Прњавору, они су са још осам "сеоских" општина чинили територију Прњаворског среза.²⁶ Исти је укинут три године касније, али је територија Хрваћанске општине значајно проширена. Општини Хрваћани припојене су територије укинутих општина Кокори и Поточани. Налазила се у саставу Бањалучког среза, док су општине Прњавор и Шибовска биле у саставу Дервентског среза.²⁷ Врхунац републичке централизације БиХ у овом периоду десио се 1958. године. Административно-територијално уређење ове југословенске републике додатно је упрошћено.²⁸ Међу укинутим општинама биле су Хрваћанска и Шибовска. Општини Прњавор припојена је цела територија Шибовске општине. У случају Хрваћанске општине примењивани су други критеријуми. Територија ове општине подељена је између општина Прњавор и Лакташи. Највећим делом припала је Прњаворској општини. Од двадесет насељених места која су припадала Општини Хрваћани 1955. године, њих 15 припало је Општини Прњавор. Пет насељених места је на тај начин одвојено од другог дела јединственог микропростора коме су у континуитету припадала. Радило се о насељеним местима Деветина, Друговићи, Кољани, Љубатовци и Рајичевци, која су се нашла у саставу Општине Лакташи.²⁹

Општина Хрваћани (1952–1958)

У највећем делу током педесетих година XX века Хрваћани и околина били су организовани у посебну административно-територијалну јединицу са статусом општине. Послератна Општина Хрваћани постојала је од 1952. до 1958. Првобитно се налазила у саставу Прњаворског, а по његовом укидању 1955. у саставу среза са седиштем у Бањалуци.³⁰ Локални истраживачи про-

rijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, 29/1947; *Laktaši u NOB-u*, 384

²⁶ Поред Градске општине у Прњавору и Општине Хрваћани, у састав среза са седиштем у Прњавору улазиле су општине: Велика Илова, Вијачани, Јадовица, Кокори, Кулаши, Лишња, Поточани и Штрпци. У Општини Хрваћани била су насељена места Хрваћани, Љубатовци, Друговићи, Деветина, Кољани и Рајичевци. *Zakon o podjeli teritorije Narodne republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, 11/1952

²⁷ *Zakon o području srezova i opština u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, 17/1955

²⁸ *Zakon o izmjenama i dopunama zakona o području srezova i opština u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini*, *Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, 23/1958

²⁹ О. Раилић, *Хрваћани (1941–1945)*, 287

³⁰ Архив Републике Српске (АРС БЛ) НОО Хрваћани (1955–1958): 1955/1958, кут. 1; *Zakon o području srezova i opština u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, 17/1955; *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o području sre-*

шлости су овај период историје хрваћанског краја само успутно помињали у окиру обрађивања других тематских одредница. Њено постојање посматрали су ван контекста историјских процеса, са низом погрешака у одређивању временских и просторних граница.³¹ Посебно је осветљен период постојања обновљене и територијално проширене Општине Хрваћани, када се налазила у саставу Бањалучког среза (1955–1958). Прва седница Општинског народног одбора одржана је 5. августа 1955.³² На тој седници заклетву су положила тридесет два присутна одборника.³³ Од четрдесет изабраних седници није присуствовало осам одборника. Пет одборника је било оправдано одсутно, а три неоправдано.³⁴ Према извештају Верификационе комисије, од укупног броја (40) одбор-

zova i opština u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 23/1958

³¹ Аутор монографије о Прњавору и његовој околини није уочио разлике између територијалних промена у прњаворском крају које су извршене 1952, 1955. и 1958. године. Није констатовано да је 1952. године, поред Градске општине, постојало неколико сеоских општина у прњаворском крају. Потом није уочено да су 1955. постојале општине Прњавор, Хрваћани и Шибовска, од којих је 1958. настала Прњаворска општина, са изузетком дела територије која је припојена Општини Лакташи. Аутор или приређивач монографије школе у Хрваћанима направио је неколико хронолошких омашки приликом помена овог хронолошког сегмента прошлости Хрваћана и околине. Наводи истог аутора у монографији о Лакташкој жупи могу довести до закључка да су сви срезови расформирани 1955. а не 1958. године, кад се то стварно десило. Упитна је просторна, временска и територијална контекстуализација административног центра са седиштем у Лакташима. Све у свему, овај период прошлости Хрваћана и околине посматран је ван контекста општих процеса, са навођењем погрешних хронолошких и територијалних података или изостављањем истих. Нису евидентирани разлике у појму "општина" за време постојања срезова и других регионалних административно-управних јединица од истог појма у подели републичке територије на општине без средњег, регионалног нивоа власти у југословенској републици БиХ. З. Недовић, *Прњавор и његова околина*, Добој 1999, 172, 182; Ж. Вујић, *Монографија школе у Хрваћанима*, 36–37; *Ibidem, Лакташка жупа*, 47

³² АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 1

³³ На овом списку налази се читав низ грешака насталих приликом куцања. Скраћивање презимена одборника, употреба слова "ч" или "ц" уместо "ћ" на крају презимена, само су неке од њих. Аутор је, уважавајући друге изворе и познавајући локална презимена, исте погрешке настојао да у највећој мери исправи, те имена и презимена одборника наведе у правилном облику. Присутни одборници српске националности који су положили заклетву били су: Богдан Бабић, Рајчин Бјелошевић, Недо Божић, Радивоје и Славко Бојић, Љубо Василић, Душан Дубравац, Драго и Милорад Иванковић, Саво Игњатић, Остоја Јунгић, Недељко Лекић, Љубо Љубојевић, Станко Малешевић, Живко Маринковић, Ђуро Миладић, Радивоје Савић, Бошко Сегић, Бошко Тешановић, Милош Црнадак, Никола Чупељић, Душан Теодоровић, Милан и Урош Шипрагић те Млађан Шуман. Сви одборници у овом сазиву НОО Хрваћани који су били украјинске националности, били су на седници и положили су заклетву: Антон Деберени, Васиљ Кисил, Митар Коваљ, Васиљ Сагати и Митар Слобођан. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 1; *Tekst zakletve i spisak odbornika koji su položili zakletvu*

³⁴ Према записнику са прве седнице болесни су били Немања Савић и Љубо Живковић. Недељко Радонић је био на приватном, а Душан Тодоровић на службеном путовању. На војној вежби

ника било је 37 земљорадника и три радника. У националном погледу већину су чинили Срби, са 35 одборника. Украјинаца је било пет. На истој седници, поред новог председника (Бошка Сегића), за секретара НО је изабран Милан Веселић. У октобру 1956. Веселић је разрешен дужности на лични захтев, због положеног шумарског испита и властите одлуке да се посвети струци. Уместо њега је за новог секретара НОО Хрваћани именован дотадашњи шеф Мјесног уреда у Поточанима Митар Калењук.³⁵ Међу девет тачака дневног реда прве седнице у августу 1955. био је и реферат новог председника НОО под називом "Неке карактеристике наше општине". У њему су изнесени најважнији проблеми са којима се требала суочити администрација територијално проширене Општине Хрваћани у наредном периоду. Готово у потпуности пољопривредни крај стављао је пред општинске функционере у први план питање унапређења пољопривреде. Међу горућим проблемима било је питање школства. У 11 школа на подручју општине било је око 1.100 ученика, али уз одређен број деце коју родитељи нису слали у школу. Председник Сегић је у задатак ставио питање отварања осмогодишње школе, јер то ниједна од постојећих једанаест није била. Удаљеност од болница у Прњавору и Бањалуци актуелизовала је питање отварања прихватне амбуланте. Посебно је апострофиран сегмент путева. Њихово тадашње стање налагало је потребу што хитнијег санирања.³⁶

Статут општине донесен је на другој седници Народног одбора, крајем августа 1955. године.³⁷ Територијално проширена 1955. године, Општина Хрваћани обухватала је следећа насељена места: Вршани, Гајеви, Гусак, Деветина, Друговићи, Кокори, Кокорски Луг, Кољани, Љубатовци, Ново Село, Орашје, Поточани, Просјек, Рајичевци, Скакавци, Хрваћани, Хрваћани Насеобина, Хуснићи, Црквена и Чивчије.³⁸ У почетном периоду постојања територијално проширене Општине Хрваћани предузето је низ активности на формалном уређењу власти и организацији општине. Усвојена је одлука о унутрашњој организацији управних органа општине. Поред секретара, постојали су Општи одсек и

је био Живко Сандић. Неоправдано су била одсутна три одборника: Живко Вујић, Миљивоје Дакић и Војислав Микић. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 1

³⁵ Уместо М. Калењука, шеф Мјесног уреда у Поточанима постао је Вељко (Љубе) Јанковић. - АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 2, 3

³⁶ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 2, "Неке карактеристике наше општине", 1–3

³⁷ Овај акт Хрваћанске општине у више наврата претрпео је измене и допуне (27. јануара и 11. јуна 1956. године). На седницама Среског вијећа и Вијећа произвођача Среза Бањалука потврђен је почетком децембра 1956. Тада је председник НОС био Нико Јуринчић (1914–1983). Статут је објављен као посебна публикација 1957. године. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958); *Statut opštine Hrvacani*, Banjaluka 1957.

³⁸ *Zakon o području srezova i opština u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, 17/1955; *Statut opštine Hrvacani*, 1

Управа (одсек) за приходе. У оквиру Општег одсека деловало је неколико реферата: за општу управу и буџет, привреду и комуналне послове, имовинско-правне односе, послове народне одбране, просвету и културу, здравство и социјално старање, грађанска стања, канцеларијске помоћне службе – архива, економат, библиотека, курир. Одсек/Управу за приходе чинили су реферати за приходе и за пореско књиговодство, те групе пореских извршитеља. Именовано је неколико општинских одборничких и општинских комисија: верификациона, за статут, за приходе, за избор и именовање, за преузимање архиве и инвентара, права и обавеза досадашњих одбора општине, за привреду, за молбе и притужбе, мандатно-имунитетска, комисија за буџет, за бирачке спискове, пореска комисија. Првобитно су формирана три савета НОО Хрваћани: за привреду и комуналне послове, културу и просвету, за народно здравље и социјалну политику. У више наврата мењани су број и називи савета, њихови чланови и председници. Почетком новембра 1957. НОО Хрваћани имао је пет савета: за план и финансије, просвету и културу, привреду и комуналне послове, здравље и социјалну заштиту, за општу управу. За потпредседника НОО изабран је Љубо Василић, док је Душан Микача изабран за општинског судију за прекршаје, а за његовог заменика Радован Живковић.³⁹ Одборници Хрваћанске општине нису пропустили прилику да председнику НОО и себи повећају примања. Већ на другој седници, крајем августа 1955. године, донели су у том погледу одлуку за коју су гласали сви присутни одборници.⁴⁰ У Општини Хрваћани основано је пет месних одбора, са седиштима у Поточанима, Кокорима, Љубатовцима, Орашју и Деветини.⁴¹

Организационе промене у Општини Хрваћани уследиле су крајем лета и почетком јесени 1957. Било је предвиђено да се Народни одбор општине Хрваћани састоји из Општинског и Вијећа произвођача, који су укупно бројали 44 одборника, а они су чинили Заједничко вијеће НОО Хрваћани. Почетком септембра 1957. утврђено је 17 изборних јединица, из којих се бирало 25 одборника у Општинско вијеће Општине Хрваћани. Највише, три одборника, бирања су

³⁹ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 2, 3; *Zapisnik sa II sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 30. VIII 1955. godine*, 2; *Statut opštine Hrvacani*, 10, 14, 21, 26; *Zapisnik sa I zajedničke sjednice Opštinskog vijeća i Vijeća proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. novembra 1957. godine*, 1, 3–4; *Rješenje o biranju predsjednika i članova Savjeta Narodnog odbora opštine Hrvacani*, 1–2

⁴⁰ *Zapisnik sa II sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 30. VIII 1955. godine*, 3, 4

⁴¹ МО Друговићи са Друговићима и Деветином. У МО Орашје били су Орашје, Ново Село и Просјек. Поточанском МО припадали су: Поточани, Хуснић, Гајеви, Гусак и Црквена. Љубатовци и Рајичевци су чинили МО Љубатовци. У Кокорски МО, поред истоменог места, били су укључени: Кокорски Луг, Скакавци, Вршани и Чивчије. Као разлог за њихово оснивање наведена је потреба да се лакше врше послови власти и повољније остварују права становника са тих подручја, од који су неки били значајно удаљени од општинског административног центра. *Zapisnik sa II sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 30. VIII 1955. godine*, 3, 4

из изборне јединице Друговићи. По два одборника бирано је из шест изборних јединица: Црвена (са Дрењиком), Деветина, Гајеви (са Гусаком), Хрваћани, Кокори (и Кокорски Луг), Поточани (и Хуснић). По један одборник је биран из десет изборних јединица: Чивчије, Хрваћани Насеобина, Кољани, Љубатовци, Ново Село, Орашје, Просјек, Рајичевци, Скакавци и Вршани. За одборнике Вијећа произвођача на територији Општине Хрваћани бирани су кандидати из две производне групе. Прва група била је индустрија, трговина и занатство. Из ње је предвиђена једна изборна јединица, Хрваћани, за трговину, ПТТ, угоститељство и шумарство, из које се бирао један одборник. Друга производна група, пољопривреда, била је подељена у пет изборних јединица по 33 у Друговићима, Хрваћанима, Кокорима, Поточанима и Вршанима, из које се бирало укупно 19 одборника.⁴² Избори су одржани 27. и 30. октобра 1957. (прво за Општинско, а потом за Вијеће произвођача). Укупно су изабрана 44 одборника. Њих 25 у Општинско,⁴³ а 19 у Вијеће произвођача.⁴⁴ Прве одвојене седнице оба већа, а потом и њихова заједничка седница, одржана је 7. новембра 1957. За предједавајућег Општинског вијећа изабран је Бошко Тешановић, а за његовог заменика Живко Вујић. За предједавајућег Вијећа произвођача изабран је Васо Улетиловић, а за његовог заменика Недо Божичић. Дотадашњи секретар НОО Хрваћани Митар Калењук постао је нови председник НОО, а потпредседник Љубо Василић. За секретара НО изабран је Радован Живковић, али је он у фебруару 1958. разрешен дужности, а на његово место је изабран Данило Абрамовић.⁴⁵ Средином фебруара усвојен је Друштвени план и Одлука о буџету

⁴² АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XXII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 3. septembra 1957. godine*, 1–2; *Rješenje o određivanju izbornih jedinica za izbor odbornika u Opštinsko vijeće i broj odbornika koji se u njima bira*, 1–2; *Rješenje o utvrđivanju izbornih jedinica za izbor odbornika u Vijeće proizvođača i broj odbornika koji se u njima bira*.

⁴³ У Општинско вијеће НОО Хрваћани изабрано је следећих 25 одборника из 17 изборних јединица: Радован Бјелошевић, Штефан Бобрек, Славко П. Бојић, Дана и Љубо Василић, Живко и Раде Вујић, Остоја Вукашиновић, Бранко Гамбер, Тривун Дубравац, Богдан Ђумић, Драго Иванковић, Митар Калењук, Мирко Кузмановић, Ратко Марјановић, Војислав Микић, Бранко Остојић, Михаило Рацки, Новак Репић, Васиљ Сагати, Бошко Тешановић, Пана Ћетојевић, Иван Ходин, Бранко Цвијановић, Урош Шипрагић. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Opštinskog vijeća Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. novembra 1957. godine*, 1–2

⁴⁴ У Вијеће произвођача изабрани су одборници Недо Божичић, Миливоје и Славко А. Бојић, Бошо Ђумић, Милорад Иванковић, Ранка Иванчевић, Бошко Игњатић, Тоде Јањић, Остоја Јунгић, Хања Кесић, Грегор Лешчешен, Бранко и Нада Микић, Миливоје Репић, Томо Субић, Живко Ћетојевић, Васо Улетиловић, Милош Чупељић и Млађан Шуман. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Vijeća proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. novembra 1957. godine*, 1–2

⁴⁵ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Opštinskog vijeća Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. novembra 1957. godine*, 1–2; *Zapisnik sa I sjednice Vijeća proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. novembra 1957. godine*, 1–2; *Zapisnik sa I zajedničke sjednice Opštinskog i Vijeća proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. novembra 1957. godine*, 1–5; *Rješenje o izboru predsednika Narodnog odbora opštine Hrvacani*

Општине Хрваћани за 1958. годину.⁴⁶ У јуну 1958. донесене су измене и допуне Закона о територијалној организацији југословенске републике БиХ, по којем је међу укинутим општинама била и Општина Хрваћани. Њена територија је подељена између две суседне општине. Највећи део је припао Прњаворској општини односно административном центру са седиштем у Прњавору, према коме је готово у континуитету овај крај гравитирао у дужем временском периоду. Мањи део Хрваћанске општине припао је Општини Лакташи, са којом је био повезан само у краћем временском периоду, за време постојања Лакташког среза од 1945. до 1947. Тиме је јединствен микропростор околине Хрваћана подељен административно-политичким границама, уз нарушавање историјског континуитета у овом погледу.⁴⁷

Обезбеђивање прихода, прикупљање пореза и финансирање расхода налази се у врху листе тема које су обрађивале општинске власти Хрваћана од 1952. до 1958. Шеф управе за приходе Милан Мајсторовић изабран је на седници НОО Хрваћани 30. августа 1955.⁴⁸ Власт се у овом сегменту рада суочавала са низом проблема. Најчешће је истицана потреба боље наплате пореза на терену општине. Вишеструки су разлози спорије и слабије наплате, почев од погрешних обрачуна, где се дешавало да они са мањим поседима добију већи износ пореза од оних са већим поседима. Било је случајева где су се Украјинци одселили а да формално нису ником оставили свој посед. То је доводило до гомилања износа неплаћених пореза, а у пракси је тај посед остао неискоришћен или су његови корисници избегавали да плате порез изговарајући се да није у њиховом власништву. Због слабије наплате пореза Општина Хрваћани имала је проблем око измирења својих обавеза у другој половини 1955. Општинским службеницима крајем октобра касниле су две плате.⁴⁹ Крајем године део одговорности за слабу наплату пореза пребачен ја на општинске одборнике јер, по оцени председника НОО Хрваћани, нису били довољно активни на терену.⁵⁰ Пракса расправе на тему наплате пореза у Хрваћанској општини настављена је током читаве 1956. Почетком године на седници НОО његов председник је похвалио активност одборника О. Јунгића и Р. Бјелошевића на наплати пореза

ćani; Rješenje o izboru potpredsednika Narodnog odbora opštine Hrvacani; Rješenje o imenovanju sekretara Narodnog odbora opštine Hrvacani.

⁴⁶ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IV sjednice Opštinskog vijeća NO opštine Hrvacani održane dana 17. februara 1958. godine; Prijedlog Društvenog plana opštine Hrvacani za 1958. godinu*, 1–16; *Odluka o budžetu opštine Hrvacani za 1958. godinu.*

⁴⁷ *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o području srezova i opština u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini*, *Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, 23/1958

⁴⁸ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa II sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 30. VIII 1955. godine*, 2, 6

⁴⁹ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa III sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 26. X 1955. godine*

⁵⁰ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 26. XII 1955. godine*

у својим местима. Међутим, јавно је прозвао неколико одборника који нису измирили све своје пореске обавезе за 1955. годину.⁵¹ Поједини одборници су износили своје виђење извештаја Управе прихода. Од прозваних одборника реаговао је Р. Савић, указујући на то да одређени подаци у служби прихода нису били ажурирани.⁵² На седници НОО Хрваћани крајем јануара 1957. прозвано је неколико пореских обвезника из Друговића који су своју покретну имовину склањали од кућа како се од ње не би наплатио порез. У извјештају је наведено да се радило о "шпекулантима".⁵³ Судаћи према расправама општинских одборника, стање у овој области није било боље ни крајем марта 1956. Поједини одборници су указивали на потешкоће и немогућност наплате пореза код одређених случајева.⁵⁴ Дошло је до смене на челу Управе за приходе Општине Хрваћани. Уместо смењеног Милутина Мајсторовића постављен је Спасоје Алексић. Поред тога је именована Пореска комисија НОО Хрваћани.⁵⁵ Тиме проблеми наплате пореских дугова нису били решени. Почетком априла општински одборници поново су актуелизовали ово питање. Одборници који су дискутовали том приликом су наводили појединачне примере оних од којих је готово немогуће наплатити порез. Посебно се издвајају излагања групе украјинских одборника из Деветине. В. Сагати, М. Слобођан и А. Деберни правдали су немогућност наплате пореских дугова чињеницом да се велики део станов-

⁵¹ Том приликом су као нередовне платише пореза означени одборници Недељко Радоњић, Драго Иванковић, Васиљ Сагати, Митар Коваљ, Бошко Бабић, Радивоје Савић, Ђуро Миладић и др. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1995–1958), *Zapisnik sa V sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 27. I 1956. godine*, 2, 3

⁵² АРС БЛ, НОО Хрваћани (1995–1958), *Zapisnik sa V sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 27. I 1956. godine*

⁵³ Радило се о пореским дужницима Б. Манојловићу, Б. Млађановићу, Д. Бојићу и Б. Мишковићу. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1995–1958), *Zapisnik sa V sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 27. januara 1956. godine*, 3

⁵⁴ Одборник Славко Бојић указао је на пример Милана Сикимића, који има велико дуговање али се порез не може наплатити пленидбом јер поседује само земљу. Слични су били примери које је навео одборник Р. Бјелошевић. Према његовим тврдњама, у таквој ситуацији су били Б. Млађановић и М. Широњић. Одборник Бјелошевић је апострофирао да М. Широњић чак издаје земљу у закуп, али неће да плати порез. Предлози овог одборника ишли су ка издавању Млађановиће земље у закуп и одузимање и продају Широњићеве земље како би се порески дугови наплатили. *Zapisnik sa VI sjednice održane 23. III 56. N.O.O. Hrvacani*, 1–4; *Zapisnik sa VII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. aprila 1956. godine*, 2

⁵⁵ За председника ове комисије именован је Млађан Шуман, а за заменика Р. Бјелошевић. Чланови Комисије су били Спасоје Алексић, Славко Бојић, Милан Михајловић и Штефан Захородни, а њихови заменици Михајло Шуман, Илија Стасјук, Војислав Микић и Стојко Јунгић. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa VI sjednice održane 23. III 56. N.O.O. Hrvacani*, 1–4; *Rješenje o razriješenju šefa uprave prihoda Narodnog odbora opštine Hrvacani*; *Rješenje o postavljenju šefa uprave prihoda Narodnog odbora opštine Hrvacani*; *Rješenje o obrazovanju poreske komisije Narodnog odbora opštine Hrvacani*.

ника Деветине одселио из села.⁵⁶ О наплати пореза дискутовало се и у наредном периоду. То питање, ако није било посебна тачка дневног реда заседања НОО, покретано је у оквиру осталих питања. У августу и октобру 1956. поново је апеловано на општинске одборнике да утичу на становнике Хрваћанске општине да уплате пореска и друга дуговања. Крајем друге декаде октобра В. Сагати је, понављајући информације о проблемима наплате пореза од Украјинаца који су се одселили из Деветине, навео да таквих домаћинстава има више од четрдесет.⁵⁷ Његова обавештења су узета у озбиљно разматрање. Крајем године међу донесеним закључцима у вези са наплатом пореза био је и онај који се односио на случајеве које је В. Сагати помињао. Наложено је прибављање спискова лица која су се одселила и оставила земљу, а у циљу да се иста пренесе у фонд општенородне имовине. Апеловано је да се помогне пореским извршитељима при откривању прикривене имовине, како би се из исте наплатили порески дугови. Уочено је да одређен број сељана стоку пребацује у друга села и тако избегава извршење обавеза. Тамо где се земља могла продати препоручена је њена продаја да би се неплаћени порез наплатио.⁵⁸ Након извештаја шефа Управе прихода С. Алексића, средином 1957. председник НО је поново апеловао да се утиче на становништво како би што хитније извршило уплату пореза или ће се наплата извршити принудним путем.⁵⁹ Међутим, ниво наплате је био и даље врло низак. Одборник В. Микић је навео да ће се иста поправити, јер су тек пристигли јечам пшеница, оvas, раж и шљиве, те ће по њиховој продаји порез бити уплаћен.⁶⁰ Међутим, крајем 1957. указано је на то да је бољи ниво наплате био закључно са децембром претходне, 1956. године, него у том тренутку.⁶¹

Посебан сегмент представљала је путна инфраструктура на територији Општине Хрваћани. Акцент на то је стављен већ приликом првог заседања

⁵⁶ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa VII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. aprila 1956. godine*, 3

⁵⁷ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa XII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 14. avgusta 1956. godine*, 1, 3; *Zapisnik sa XIII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 17. oktobra 1956. godine*, 2–3

⁵⁸ Занимљиво је напоменути да су чак и одборници М. Слобођан и А. Деберни у току лета 1957. године били на раду у Бачкој. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa XV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 24/12–1956*, 3; *Zapisnik sa XXI sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 23. avgusta 1957. godine*, 1

⁵⁹ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa XIX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 12. juna 1957. godine*, 5

⁶⁰ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa XX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 1. avgusta 1957. godine*, 3; *Zapisnik sa XXI sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 23. avgusta 1957. godine*, 1–2

⁶¹ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1952–1958), *Zapisnik sa II sjednice Opštinskog i Vijeća . decembra proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 7. decembra 1957. godine*, 1–2

општинских одборника почетком августа 1955.⁶² У октобру исте године (26. октобар) расправљало се о растресању камена на путу Црквена – главна цеста. Исти је дуже време стајао неразгнут. Крајем 1955. НОО је поново актуелизовао питање одржавања путева. Планирано је да се до априла 1956. обаве припремне активности, како би се реализовала могућност увођења месног самодоприноса. Наглашена је потреба одржавања најпрометнијих путних праваца у општини који би се требали прогласити за општинске путеве. Радило се о путном правцу који је ишао од куће Михаила Козјака у Хрваћанима преко дела села Друговићи, кроз село Кољане и део села Просјек до Липица. Ту је овај путни правац излазио на други општински пут, који је од Липица ишао до Којин Хана, а одатле преко Црквене до школе у Кокорима. Овде треба нагласити да је кроз Хрваћанску општину ишао државни пут, тј. пролазио је део магистрале од Клашница до Прњавора кроз насељена места Друговићи, Хрваћани, Хрваћани Насеобина и Поточани.⁶³ НОО Хрваћани донео је крајем јануара 1957. одлуку по којој су проглашена три општинска пута који су обухватили наведени путни правац. Прописано је да ширина општинског пута мора бити најмање пет метара, а да је пролаз на њима слободан за све. Саставни део истог акта биле су одредбе о одржавању мостова, као и казнене одредбе.⁶⁴ Честе одборничке расправе о стању путева уобличене су спровођењем зборовна грађана, на којима је разматрана одлука о увођењу месног самодоприноса за путеве 13. маја 1956. Фонд за путеве на нивоу општине основан је 15. јуна, а 23. јуна Управни одбор Фонда је донео одлуку о предрачуну прихода и расхода, која је потврђена на седници НОО 14. августа. Претходно је уведен месни самодопринос за путеве, о чему је одлука донета 30. јуна, а уведен је за период од 15. јула до 31. децембра 1956. Већ 11. јула се расправљало о одређеним питањима у вези са тим самодоприносом и усвојен је одговарајући закључак, док је 14. августа усвојен предрачун прихода и расхода Општинског фонда за путеве. Размотривши стање у вези са уведеним месним самодоприносом, закључено је да одборници саставе списак оних који избегавају да изврше своје обавезе. Потом је било предвиђено да се непослушни грађани приморају да раде на поправци општинских путева или да своје обавезе исплате у новчаним износи-

⁶² АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa I sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 5. avgusta 1955. godine*, 2; "Neke karakteristike naše opštine", 1–3

⁶³ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa III sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 26. X 1955. godine*, 1, 9; *Zapisnik sa IV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 29. XII 1955. godine*, 2, 4

⁶⁴ Према тој одлуци општинским путевима су проглашени: 1) пут од државног пута крај куће Михаила Козјака у Хрваћанима – део села Друговићи – кроз село Кољани – део села Просјек – Липице, 2) Липице – преко Просјека – део Новог Села – село Орашје – Поточани, Којин Хан, 3) пут од Којин Хана – Поточани – Гусак – Гајеви, између села Црквена, Вршани и Чивчије – Кокори до куће Томе Иванковића (њива "Појатиште"). АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa V sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 27. januara 1956. godine*, 7; *Odluka o proglašenju opštinskih puteva*.

ма.⁶⁵ У октобру 1956. констатовано је да обавезу самодоприноса убедљиво најслабије извршавају становници у друговићком засеоку Бојићи, одакле је одборник Р. Бојић. Закључено је да становници тог засеока, који су имали обавезу обављања радова на школи у Друговићима, поправе пут од школе према Бијелића главици докле се стигне.⁶⁶

Од 11 школа на подручју општине њих две су биле шестогодишње, а девет основних. У Хрваћанима и Поточанима деловале су шестогодишње, а у Друговићима, Кољанима, Просјеку, Орашју, Црквени, Вршанима, Кокорима, Љубатовцима и Деветини основне школе. Њихови управници су изабрани 5. априла 1956. На дужност је постављено седам учитеља и четири учитељице.⁶⁷ Крајем 1956. одборник М. Шипрагић је на седници НОО покушао покренути питање изградње школе у селу Црквена, а на основу захтева мештана Црквене, Гајева и Гусака. Расправа о овој теми је одгођена за наредну календарску годину.⁶⁸ Средином фебруара 1957. актуелизована је Шипрагићева иницијатива приликом одлучивања о увођењу самодоприноса. Тада је планирана и адаптација школског објекта у Хрваћанима.⁶⁹ У априлу 1957. именовани су чланови школских одбора шестогодишњих и основних школа у Општини Хрваћани.⁷⁰

⁶⁵ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 15. juna 1956. godine*, 1–10

⁶⁶ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XIII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 12. oktobra 1956. godine*, 3

⁶⁷ За управнике шестогодишњих школа у Хрваћанима и Поточанима постављени су Десанка Јевђић и Миладин Анђелковић. На челу основних школа, према горе наведеном распореду њихових места, били су Ана Мучибабаић, Драго Јањић, Миленко Ђејић, Душан Пеција, Ирена Грињицки, Михајло Семшен, Богдан Прерадовић, Радомир Спајић и Иванка (Анка?) Лешчешен. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa VII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 5. aprila 1956. godine*, 5; *Rješenje o postavljanju upravitelja škola na terenu ovog odbora*

⁶⁸ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 24/12-1956.*, 1

⁶⁹ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XVI sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 16. februara 1957.*, 1, 4–5

⁷⁰ За чланове Школског одбора у шестогодишњој школи у Хрваћанима именовани су Љубо Василић, Невенка Давидовић, Милош Иванчевић и Петар Магаљас, а у шестогодишњој школи у Поточанима Љубо Јанковић, Ђуро Мандић, Милош Попадић и Штефан Лопатко. Чланови Шк. одбора Основне школе у Друговићима тада су били Славко Бојић, Бјелица Стаменић и Младен Поповић. У деветинској школи у Школском одбору били су Грегор Лешчешен, Момчило Кесић и Вељко Ђукић. У школи у Кољанима чланови Школског одбора били су Душан Остојић, Драган Копрен и Дане Добрњац. Дане Шајиновић, Радован Лукенић и Бранко Кузмановић су били у Школском одбору у школи у Црквени, док су у школи у Кокорима чланови Одбора били Живко Вујић, Драгутин Ђурић и Никола Шипрагић. У Школском одбору Основне школе у Просјеку именовани су за чланове Милош Пајић, Стојко Јунгић и Андрија Федорчук, у Вршанима Новак Репић, Раде Суботић и Ново Василић, у Орашју Војислав Микић, Лазар Дворанчић и Илија Грозданић, а у Љубатовцима Душан Ђурић, Ђурађ Тришић и Душан Теодоровић. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XVIII sjednice Narodnog odbora opštine*

Средином 1957. у две шестогодишње и девет основних школа у Општини Хрваћани била су ангажована 22 учитеља, који су радили са 1.420 ученика.⁷¹ Осмогодишња школа у Хрваћанима основана је 3. септембра 1957.⁷² Крајем 1957. у шест основних школа именовани су управници.⁷³ Било је настојања да се унапреди културни живот и просвећеност у Општини Хрваћани. У административном седишту Општине средином фебруара 1957. основана је општинска библиотека. Њен назив је био Централна библиотека Хрваћани.⁷⁴

Део објеката које је власт означила као општеномбудну имовину додељиван је на коришћење привредним субјектима и физичким лицима. Радило се о имовини до које су власти дошле конфисковањем од ратних противника, имовине Пољака који су се одселили у Пољску, те Украјинаца који су отишли у Војводину или Славонију. Објекти из општеномбудне имовине додељени су ПД "Данко Митров" у Кокорима и земљорадничким задругама у Друговићима и Поточанима 29. децембра 1955.⁷⁵ Потом је средином јуна 1956. имовина из истог фонда додељена ОЗЗ "Ласта" Поточани, те земљорадничким задругама у Хрваћанима и Друговићима. Део ове имовине дат је и Основној организацији народне омладине из Насеобине Хрваћани. Реч је о имовини која је некада припадала Пољаку Јохану Коздри из Просјека, а који се одселио у матичну државу.⁷⁶ Љубо Јанковић из Поточана добио је од НОО Хрваћани 15. јуна на бесплатно коришћење зграду из општеномбудне имовине. Радило се о згради која је

Hrvaćani održane dana 28. aprila 1957. godine, 1, 3; Rješenje o imenovanju članova školskih odbora šestogodišnjih i osnovnih škola na području opštine.

⁷¹ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XIX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 17. juna 1957. godine, 1, 3–4; Izvještaj o radu Savjeta za prosvjetu i kulturu od 10. maja 1956. godine do danas (17. jun 1957. godine)*

⁷² Школски одбор бројао је девет чланова, рачунајући и управитеља школе. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XXII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 3. septembra 1957. godine, 1–2; Rješenje o osnivanju osmogodišnje škole u Hrvaćanima*

⁷³ На трећој заједничкој сједници Општинског и Вијећа произвођача 26. децембра за управнике основних школа именовани су: у Друговићима Радмила Новковић, у Кољанима Радомир Иванковић, у Црквени Радован Спајић, у Орашју Радомир Малић, у Кокорима Петар Трамошљанин и у Љубатовцима Давид Новковић. Сви су били учитељи у тим школама. АРС БЛ НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa III sjednice Opštinskog vijeća i Vijeća proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 26. decembra 1957. godine, 1–3; Rješenje o imenovanju управитеља Народне основне школе у Кокорима; Rješenje o imenovanju управитеља Народне основне школе у Орашју; Rješenje o imenovanju управитеља Народне основне школе у Друговићима; Rješenje o imenovanju управитеља Народне основне школе у Кољанима; Rješenje o imenovanju управитеља Народне основне школе у Црквеној; Rješenje o imenovanju управитеља Народне основне школе у Љубатовцима*

⁷⁴ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XVI sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 16. februara 1957. godine, 1, 5; Rješenje o osnivanju biblioteke Narodnog odbora opštine Hrvaćani*

⁷⁵ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 29. XII 1955. godine, 2*

⁷⁶ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvaćani održane dana 15. juna 1956. godine, 2, 7*

некад припадала СРЗ "Братство" Поточани.⁷⁷ Вељко (Вида) Ђукић из Деветине добио је објекте из општенародне имовине у том селу, који су му додељени на бесплатно коришћење 30. јуна 1956. Додељена кућа, шајер и свињац нису могли бити срушени, отуђени или пренети без одобрења НОО Хрваћани.⁷⁸ Веће површине пољопривредног земљишта из општинског фонда добиле су три земљорадничке задруге крајем новембра 1956. 33 из Друговића добила је скоро 300 дунума, 33 из Хрваћана скоро 400, док је 33 из Поточана добила више од 400 дунума земље означене као ОПНАИ на бесплатно коришћење.⁷⁹ Кокорској земљорадничкој задрузи почетком августа 1957. додељена је на бесплатно коришћење зграда из општенародне имовине.⁸⁰ Крајем 1957. НОО Хрваћани дао је гаранције за пет земљорадничких задруга у укупном износу од 9.274.000 динара за набавку машина и алата.⁸¹

Бањалучки срез је у октобру 1955. ставио на располагање НОО Хрваћани ветеринара, кога је плаћао до краја текуће године.⁸² Општина Хрваћани основала је Ветеринарску амбуланту са седиштем у Друговићима. Усвојена је одлука о оснивању Ветеринарског фонда, која је поништена 14. августа 1956. Изабрани су чланови Управног одбора Ветеринарске амбуланте. Међутим,

⁷⁷ О присталици партизанског покрета и ратном функционеру КПЈ из овог дела Прњаворског среза у: АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 15. juna 1956. godine*, 2, 7; *Rješenje o dodjeli zgrade iz opšte narodne imovine na besplatno korišćenje Janković Ljubi iz Potočani*; О. Раилић, *Извор за локалну историју околине Прњавора – "Хроника" Љубе Јанковића – неки аспекти*, 269–381

⁷⁸ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa X sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 30. juna 1956. godine*, 1–6; *Rješenje o dodjeli zgrade iz opšte narodne imovine na besplatno korišćenje Đukić Veljki iz Devetine*

⁷⁹ Са подручја катастарске општине Друговићи додељено је 299 дунума и 940 м² 33 Друговићи, распоређених у више катастарских општина, од које су неке означене као "Брдо", "Кућиште", "Крчевина", "Сабањска", "Лушчић", "Планиште" итд. 33 из Хрваћана додељено је 385 дунума и 800 м² у к. о. Хрваћани, Деветина и Љубатовци, означених к. ч. одговарајућег броја и назива, као што су "Гулеш", "Буч", "Пејаковац", "Буковац", "Усјечина", "Ђаковац", "Демировац" и др. Поточанска 33 добила је земљиште у к. о. Поточани, Хуснић и Просјек, површине 414 дунума и 930 м², од којих су неке парцеле "Долови", "Ковачевац", "Студенац", "Јошик". АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XIV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 27/11–1956*, 1, 5; *Rješenje ZZ Drugovići dodjeljuje se na trajno korišćenje zemljište u opšte narodnoj imovini*; *Rješenje ZZ Hrvacani dodjeljuje se na trajno korišćenje zemljište u opšte narodnoj imovini*; *Rješenje ZZ "Lasta" Potočani dodjeljuje se na trajno korišćenje zemljište u opšte narodnoj imovini*.

⁸⁰ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa XX sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 1. avgusta 1957. godine*, 1, 7; *Riješenje o dodjeli zgrade iz opšte narodne imovine na besplatno korišćenje ZZ Kokori*

⁸¹ Гаранције су дате земљорадничким задругама у Кокорима, Вршанима, Поточанима, Друговићима и Хрваћанима. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa III sjednice Opštinskog vijeća Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 26. decembra 1957. godine*, 1, 2; *Zapisnik sa III sjednice Vijeća proizvođača Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 26. decembra 1957. godine*, 1, 2

⁸² АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa III sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 26. X 1955. godine*, 1, 9

локално становништво је доста споро прихватало превентивне мере које је општински ветеринар спроводио. Према његовом обраћању општинским одборницима, значајан број сељана је одбио да се изврши цепљење живине. Међу њима било је и одборника НОО Хрваћани. Посебан проблем је био застарели списак власника паса и броја ових животиња на територији Општине. За његово ажурирање задужени су општински одборници.⁸³ Донета је одлука о отварању Откупне станице Земљорадничке задруге у Хрваћанима. Претходно је затворена Откупна станица "Пољопротоизвода" из Босанске Градишке у Хрваћанима.⁸⁴ Отворена је пијаца у Хрваћанима. За пијачни дан је одређен петак. Радно време било је одређено у летњи и зимски период. Од 1. маја до 31. октобра у времену од 6 до 17 часова, а од 1. новембра до 30. априла од 7 до 14 часова.⁸⁵

З а к љ у ч а к

Период од 1945. до 1958. за Хрваћане и околину представља својеврсну прекретницу. Вододелницу у овом временском периоду представља 1952. година, када је обновљена Општина Хрваћани. Простор Хрваћана и околине је из Другог светског рата изашао са људским губицима и материјалном штетом. Хрваћане и околину од 1945. обележила су значајна миграциона кретања. У склопу међудржавног споразума Пољаци из Гумјере, Деветине и других места одселили су се у Пољску. У делу Деветине досељени су Каравласи из околине Високог. Украјинци из Деветине и Насобине Хрваћани почели су да се иселавају у Славонију и Војводину. Ова миграциона кретања су главни узрок што у Хрваћанима и околини нема више појединих "галицијанских" презимена, или су она остала само у малом броју примера. У непосредном послератном периоду (1945–1952) и у периоду Општине Хрваћани (1952–1958) извршене су бројне административно-територијалне промене. Овај процес је започео непосредно после Другог светског рата укидањем предратне Општине Хрваћани. Територија ове општине, у њеном максималном предратном обиму, подељена је између Прњаворског и новоформираних срезова са седиштима у Српцу и Лакташима. Језгро Хрваћанске општине је новим територијалним изменама у

⁸³ Чланови су били Милан Веселић, Митар Калењук, Решид Муфтић, Васо Улетиловић, Недо Божић, Милорад Иванковић и Љубо Василић. АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 29. XII 1955. godine*, 2, 4; *Zapisnik sa XIII sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 14. avgusta 1956. godine*, 1, 2

⁸⁴ АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Zapisnik sa IV sjednice Narodnog odbora opštine Hrvacani održane dana 29. XII 1955. godine*, 2, 4

⁸⁵ Уочљиво је да се код ове одлуке ослањало на традицију. Одлуком бана Врбаске бановине Светислава Тисе Милосављевића дата је дозвола 20. фебруара 1933. тадашњој Хрваћанској општини у Срезу прњаворском да се пазарни дан одржава сваког петка у Хрваћанима. *Службени лист Кр. банске управе*, 82/1933; АРС БЛ, НОО Хрваћани (1955–1958), *Rješenje o otvaranju pijace Narodnog odbora opštine Hrvacani u Hrvacanima*

периоду од 1947. до 1952. припојено поново Прњаворском срезу. Период од 1952. до 1958. је време када су Хрвађани поново били административни центар територијално-управне јединице са статусом општине. Општина Хрвађани је територијално проширена 1955. године. На простору послератног Прњаворског среза (територија мања од предратне) тада су егзистирале три општине – Прњавор, Хрвађани и Шибовска. Три године након тога укинуте су општине Хрвађани и Шибовска. Територија Општине Шибовска припојена је у целини Прњаворској општини, а Хрвађанска општина подељена између општина Лакташи и Прњавор. Пет од двадест насељених места Општине Хрвађани је на тај начин одвојено у административно-политичком смислу од јединствене целине којој су припадали у дужем временском периоду.

Период постојања обновљене Општине Хрвађани (1952–1958) представља посебан сегмент, одвојен од непосредног послератног времена. Првобитно је била у саставу среза са седиштем у Прњавору (1952–1955), а после његовог укидања део Бањалучког среза (1955–1958). На њеном челу су се као председници Народног одбора општине налазили Љубо Василић (до 1955), Бошко Сегић (од 1955. до новембра 1957) и Митар Калењук (од 7. новембра 1957. до њеног укидања средином 1958). Територијално проширена од 1955. године, Општина Хрвађани се суочавала са низом проблема. Радило се о претежно пољопривредном крају. Наплата пореза била је врло честа тема којом су се бавили општинске власти. Пољопривредно становништво није било у могућности да у том погледу редовно извршава своје обавезе. Тек по пристизању пољопривредних култура или стоке за продају, биле су изгледније прилике да пореске обавезе буду плаћене. Било је појединачних покушаја сељана да избегну плаћање пореза или бар покушају да умање његов износ прикривањем дела покретне имовине у стоци. Посебан проблем је било приказивање процента ненаплаћених пореза. Поред његовог ажурирања отворено је било и питање обрачуна пореза на имањима Украјинаца који су се одселили из Деветине. Рурални карактер ове општине наметао је и питање уређења путне инфраструктуре. Проглашењем општинских путева извршена је њихова категоризација на територији Општине. Значајан део терета њеног одржавања падао је на локално становништво, које је личним радом било обавезно да уређује путеве. У школском систему Општине Хрвађани постојале су две шестогодишње и девет основних школа. У септембру 1957. школа у административном центру Општине почела је да ради као осмогодишња. Било је покушаја да се унапреди културни живот у Општини, првенствено оснивањем општинске библиотеке у Хрвађанима.

Извори и литература

Извори

Необјављени извори

1. Архив Републике Српске, Народни одбор општине Хрваћани (1955–1958): 1955/1958 кут. 1
2. Архива гркокатоличке парохије Украјинаца у Деветини
3. Janković (Sretena) Ljubo, *Hronika života i borbe naroda sreza prnjavor-skog u vremenu od jeseni 1918. do kraja 1946. godine*, Potočani, januar 1973. godine (рукопис)

Објављени извори

1. *Закон о територијалној подјели Федералне Босне и Херцеговине на округе, срезове и подручја мјесних народних одбора*, Службени лист Федералне Босне и Херцеговине, број 11/1945.
2. *Уредба о одређивању подручја народних одбора и установљењу сједишта мјесних народних одбора*, Службени лист Федералне Босне и Херцеговине, број 13/1945.
3. *Закон о административно-територијалној подјели Народне Републике Босне и Херцеговине на округе*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, број 2/1947.
4. *Закон о административно-територијалној подјели Народне Републике Босне и Херцеговине*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, број 29/1947.
5. *Закон о измјената и допунама Закона о подручју срезова и општина у Народној Републици Босни и Херцеговини*, Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine, broj 23/1958.
6. *Закон о подјели територије Народне Републике Босне и Херцеговине на срезове градове и општине*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, број 11/1952.
7. *Закон о подручју срезова и општина у Народној Републици Босни и Херцеговини*, Службени лист Народне Републике Босне и Херцеговине, број 17/1955.
8. Lis, Tomasz Jacek, *Iz Bosni u Poljsku, prikaz izvornih dokumenta na temu reemigracije Poljaka iz Bosne i Hercegovine nakon II svjetskog rata*, Boleslawiec, 2016.
9. *Statut opštine Hrvaćani*, Ванјалука 1957.

Литература

Приручници и монографије

1. Вујић, Живко, *Лакташка жупа*, Лакташи 2013.

2. Вујић, Живко, *Лицем према књизи: монографија школе Хрваћани, Лакташи*, 2006.
3. (Јовић), Платон, *Кратко житије и изабране поуке преподобноисповједника Василија Стриљчека хрваћанског и гомионичког*, Бањалука 2019.
4. Матијашевић, Вида, Милан, *Сјећања. Породична кућа Милана и Савке Матијашевић*, Нрвацани 2015.
5. Матијашевић, Вида, Петар, *Хрваћани, Завичај Матијашевића*, Бањалука 2006.
6. Недовић, Здравко, *Прњавор и његова околина*, Добој 1999.
7. Прерадовић, Љубиша, Окиљ, Милијана, Малиновић, Мирослав, Прерадовић Гордана, *Вјерски објекти националних мањина у Републици Српској*, Бањалука 2017.
8. Радужковић, протојереј-ставрофор Ратко, *Моја сјећања и послушања*, Бањалука 2017.
9. Шућур, Драган, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1945–1958*, Бањалука 2016.
10. Holovčuk, Pavlo, *Сјећања на живот Украјинца у Босни и Хрватској*, Novska 2018.
11. Jovanović, Dragoslav Drago, *Drugovići, сјећања и казивања*, Laktaši 2011.
12. Kwaśniak Franciszek, Orlovac Ante, *Dzije Pólakow W Bośni 1895–1946*, Legnica 2013.
13. *Laktaši u narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji 1941–1945*, Laktaši 1981.

Радови

1. (Јовић) Платон, *Простосинђел Василије Стриљчек*, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, број 10 (2018), стр. 218–228.
2. Раилић, Остоја, *Хрваћани (1941–1945)*, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, број 10 (2018), стр. 249–282.
3. Раилић, Остоја, *Извор за локалну историју околине Прњавора – "Хроника" Љубе Јанковића – неки аспекти*, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске, број 10 (2018), стр. 369–381.

Ostoja Railic

Hrvacani (1945-1958)

Summary

The period from 1945 to 1958 represents a special chronological unity in the territory of Hrvacani and its surrounding in XX century. The height of this land is in 1952, when again Hrvacani became the administrative center of the municipality. In addition to the war consequences, the period was marked by a series of processes. Primarily there was multiple migration movements that have marked the repatriation of Poles, emigration of Ukrainians to Vojvodina and Slavonia and immigration of Karavlahs to Devetina. The municipality of Hrvacani (1952-1958), territorially expanded in 1955, sought to solve a number of problems it faced. It was a rural municipality, inhabited almost exclusively with agricultural population living from cultivation and livestock. Series of territorial changes from 1945 to 1958 in terms of administration divided in 1958 the unique micro-environment of Hrvacani and its surrounding in two political municipalities, compromising historical continuity. However, the local people in their daily lives tried to bridge these changes in various ways.